

Sehr dänisch-nationale Soldaten waren deshalb auch sehr pflichterfüllend. War der Soldat zusätzlich der Auffassung, dass ein deutscher Sieg auch für die Dänen in Nordschleswig vorteilhaft wäre, wurden die entgegengesetzten Aspekte des Kriegsdienstes weniger schwer. Der Dienst war vermutlich nicht nur eine Frage des Zwanges, solange die Nordschleswiger auch einen Sinn daran erkennen konnten, der zu der eigenen Selbstauffassung und dem Gemeinschaftsgefühl passte. Besonders, wenn diese Pflicht sich an die Heimat knüpfte und die Möglichkeit öffnete, das Dänische zu erhalten.

Der gaar som en Brusen igennem vort Land....¹

Sanghæfterne og sangens rolle i afstemnings- og genforeningstiden i Sønderjylland

AF ELSEMARIE DAM-JENSEN

Årene 1919-1920 var en hektisk tid i Sønderjylland præget af store politiske beslutninger og historiske begivenheder, der spillede ind på alle sønderjydernes liv. Verdenskrigen kastede stadig skygger, men afstemning og genforening bragte samtidig masser af glæde og fester, hvor fællessang var en central del af aktiviteterne. Artiklen beskæftiger sig med de sanghæfter, som er bevaret, både fra de store fester i landsdelen og fra de lokale fester ude omkring i forsamlingshusene og andre steder, hvor festerne foregik. Desuden belyses sangens rolle i afstemnings- og genforeningstiden. Til sidst i artiklen omtales nogle af de erindringer, der kendes om sangen i perioden.

Indledning

Denne artikel er resultatet af et samarbejdsprojekt mellem Museum Sønderjylland og Videncenter for Sang, Sangens Hus, Herning. Projektet indgik i Genforeningen 2020 som et projekt med titlen "Sangen genforener 1920-2020".²

Forfatterens arbejde i projektet bestod først i formuleringen af en grundfortælling om Sangen i Sønderjylland: *Sange og sangtradition i Sønderjylland – med særlig vægt på Genforeningstiden*.

En fortælling om sangens rolle i Sønderjylland fra midt i 1800-tallet og op til Genforeningen 1920.³

Den anden halvdel af projektet er en afdækning af den sanglige fejring i forbindelse med tiden omkring afstemningen og selve Genforeningen.

Formålet har været at dokumentere og formidle viden om, hvilke typer af sange der blev sunget i perioden. Hvad sang man, hvem skrev sangene, hvordan blev sangene brugt og ved hvilke arrangementer? Hvad var sangens rolle – og hvorfor sang man så meget?

Udgangspunktet har været tilgængeligt materiale i form af sanghæfter, sangblade og programmer fra Rigsarkivet, Museum Sønderjylland,

Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Deutsches Museum Nordschleswig, arkiverne i de sønderjyske købstæder samt de øvrige sønderjyske lokalarkiver. Desuden er der i begrænset omfang inddraget erindringer om den faktiske sang ved møder og fester.

Der er skrevet meget om afstemnings- og genforeningstiden, men selvom fællessangen har spillet en central rolle i tidens møder og fester, er det ikke et felt, der hidtil har været særligt fokus på, dog har Inge Adriansen i *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000* (2003) beskæftiget sig med emnet.⁴

Hvad var sangens rolle i afstemnings- og genforeningstiden?

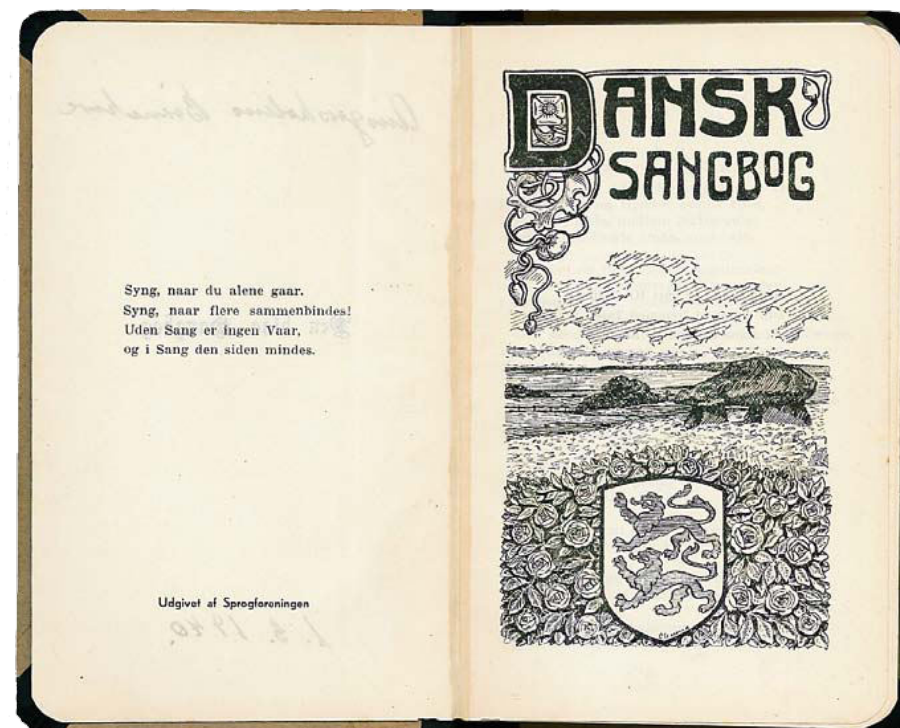
Sangene er først og fremmest indgået i det væld af møder og fester, der blev afholdt helt fra våbenstilstanden i november 1918 og til langt hen på sommeren i genforeningsåret 1920.

Gennem sangen har man fået afløb for den glæde, taknemmelighed og lettelse, man i den dansksindede sønderjyske befolkning har følt, da afstemningen kom, og da Genforeningen blev en realitet. Selve det at synge sammen i store forsamlinger gav fælles identitet, løftede stemningen, "festliggjorde" begivenhederne og skabte fællesskabsfølelse.

Længe før afstemnings- og genforeningstiden havde sangen spillet en stor rolle i den danske befolkningsdel. I slutningen af 1800-tallet havde *Den blaa Sangbog* været det praktiske redskab til fællessang i Sønderjylland, og samtidig blev sangbogen et vigtigt symbol og våben i de dansksindedes kamp for at fastholde og udvikle deres identitet.

Sangbogen blev også af de tyske myndigheder taget alvorligt, så meget at sangbogen på et tidspunkt i Köller-perioden omkring 1900 blev kaldt "det farligste agitationsmiddel, danskerne ejer".⁵ Mange unge sønderjyder havde i årene før 1.verdenskrig været på efterskole eller højskole nord for Kongeåen og havde der lært de danske sange at kende. Disse unge havde været medvirkende til at udbrede kendskabet også til de sange, der blev skrevet i Danmark omkring århundredskiftet.

1. verdenskrig medførte en fuldstændig ændring af hverdagen i Sønderjylland. De fleste mænd blev indkaldt, kvinderne måtte tage sig af alt arbejdet derhjemme, og der var hverken tid eller overskud til sang. Hvis man endelig sang, var det, når kvinderne derhjemme kunne synge vemodige sange for børnene til trøst for både sig selv og de små.⁶

Titelblad – *Den blaa Sangbog*. Foto: Museum Sønderjylland.

Meget hurtigt efter våbenstilstanden begyndte den dansksindede befolkningsdel dog at samles til møder, og sangens funktion herefter blev en stor kontrast til den periode, der gik lige forud. Nu kunne man synge frit, højt og ofte!

Mødeaktiviteten i Sønderjylland gik i gang umiddelbart efter, at 1. verdenskrig var slut. Ofte deltog flere hundrede mennesker i disse møder, der kunne være meget langvarige og omfattede mange taler og fællessange.⁷ Man sang også i hjemmene og sammen med naboerne, blandt andet når man samledes for at få rejst de nye flagstænger og "prøvehejst" flagene op til afstemningen.⁸

På selve afstemningsdagen 10. februar 1920 blev der ligeledes sunget mange fællessange, ved flaghejsningen om morgenen, ved gudstjenesterne om eftermiddagen og i forbindelse med kaffebordet ved aftenfesterne, da afstemningen var afsluttet.

Hvad sang man?

Det er et meget blandet repertoire, der møder læseren i de forskellige sanghæfter fra tiden. Mange af sangene er skrevet af 1800-tallets kendte danske digtere. Andre er forfattet af sønderjyske digtere.

Hvis man sammenligner repertoiret i sanghæfterne med det, man finder i samtidens sangbøger, er der mange sammenfald, men det er også tydeligt, at man har haft et klart fokus på det konkrete behov, hæfterne har skullet opfylde i situationerne.

Der er mange fædrelandssange og historiske sange, blandt andet om de slesvigske krige og andet, der vedrører den specielle sønderjyske historie og det sønderjyske landskab, for eksempel Edvard Lembckes "Du skønne land med dal og bakker fagre", og der er desuden flag-sange og enkelte nordiske sange. Med hensyn til udvalget af salmer er det tydeligt, at det især er lovsangene, der fylder. J. Neanders "Lover den Herre" og Grundtvigs "Den signede dag" er med mange steder. Derimod er der ikke mange årstidssange, der er ingen folkeviser eller det, der i *Den blaa Sangbog* fra 1919 hedder "Gilde- og drikkeviser". Kun ganske få sange er på dialekt, som man ellers var vant til fra *Den blaa Sangbog*. Dialektsangene var formodentlig fravalgt, fordi de ikke var kendt af de tilrejsende.

Med hensyn til melodier til de nyskrevne sange brugte man – som ved andre lejlighedssange – for det meste melodier, som var kendt i forvejen, for at gøre indlæringen lettere. Der er også eksempler på, at musikbegavede folk har skrevet en "egen melodi" til sangene. Da der ikke er noder i hæfterne, kan vi desværre ikke vide, hvordan disse melodier lød. Men man kan forestille sig, hvordan den lokale korleder, skolelærer eller organist har sunget for og indøvet de nye melodier, måske først med skolebørnene og siden med hele forsamlingen!

På det tidspunkt var der ikke klaverer i alle forsamlingshuse, men man kan have haft andre instrumenter til rådighed, sådan som det fortælles om i dagbogsnotater fra Ballum.⁹ Christian Lehmann Frederiksen skriver i sin dagbog 1. februar 1920 om forberedelserne til afstemningsdagen 10. februar " ... vi er ved at øve til afstemningsdagen [...] Misse spiller harmonium, Hans Jepsen fløjte, Steffens kone, Niels Lund og jeg violin. Håber vi må få nogle sange godt indøvet." Disse få linjer er det eneste sted i det undersøgte materiale, hvor instrumenter omtales, men det er ret imponerende, at der har været fem instrumenter

til rådighed i Ballum ved afstemningsfesten, og det kan næppe have været det eneste sted i Sønderjylland.

Sanghæfterne som genre

Der var flere grunde til, at der i perioden 1919-1920 kom en lang række større og mindre sanghæfter. Dels var der et behov i forbindelse med alle de tilrejsende, som man ikke kunne forvente selv var i besiddelse af blå sangbøger, dels slog repertoiret i *Den blaa Sangbog* ikke længere helt til. Den var selvfølgelig stadig med, men den særlige situation, bejstringen ved at skulle "stemme sig hjem" og senere glæden ved Genforeningen, skabte et behov for nye sange, lejlighedssange skrevet både i mere officielle sammenhænge og på lokalt plan. Derfor var der brug for de nye hæfter. Nogle af hæfterne indeholdt mange sange, andre var bare et enkelt blad med én eller to sange.

Der er forskellige typer af sanghæfter. Nogle blev udgivet i Kongeriget af mere eller mindre officielle udgivere, foreninger og privatpersoner, der gerne ville give et bidrag til festlighederne syd for Kongeåen. De kongerigske sanghæfter har meget forskellig karakter. Nogle er små hæfter til at have i lommen, når man skulle til møder i forsamlingshusene. Disse hæfter har et stort udvalg af sange, mens andre hæfter, ofte i A5-format, kun indeholder nogle få sange. Her skal omtales to af de små "handy" lommehæfter.

Den ene var *GenforeningsSangbog*, Dansk Traktatselskab, København 1920.¹⁰ Ifølge forordet, skrevet af A. Fibiger, der var indremissionsk præst i Eliaskirken i København, er bogen samlet af to sønderjyder, pastor Carsten Petersen og fru tandlæge Lassen, og udgivet i marts 1920. Forordet, der citeres i sin helhed her, udtrykker både tydeligt formålet med sanghæftet og den kirkelige retning, der står bag udgivelsen:

Man klager – og vist med rette – over, at vi danske ingen sange kan. Vi kan det første vers af vore nationalsange og så for øvrigt kun en stump hist og her. Desto mere må det da påskønnes, at to sønderjyder pastor Carsten Petersen¹¹ og fru tandlæge Lassen har samlet denne lille bog. Den fortjener at blive brugt. Thi er der nogen tid, der burde være "Sangens Tid" i vort folk, så er det da denne. Gud velsigne den lille bog med de stærke toner både fra vort jordiske og himmelske fædreland, at hans pris må høres i Danmark.

To af de små sanghæfter, der blev udgivet i forbindelse med Genforeningen. Øverst: Genforenings-Sangbog, udgivet af Dansk Traktatselskab. Kbh. 1920. Nederst: Sønderjydske Sange, udsendt af KFUM i Danmark og udgivet på De unges Forlag. U.å., men forordet er dateret 1919. Foto: Museum Sønderjylland.

Hæftet, der indeholder 88 sange, er en "allroundsangbog", der består af en blanding af salmer, danske fædrelandssange og sange, som omhandler Sønderjyllands historie. Der er kun få helt nye sange, én af dem er Sven Tanges (= Hansigne Lorenzens¹²) "Nu fik vi grænsen flyttet" (nr. 4), som kalkulerede med, at der ville blive tale om en løsning med Danmark til Ejderen, idet der i 1. vers står: "Og Flaget fik vi plantet paa Thyras gamle Vold."

Et andet "lommeganghæfte", *Sønderjydske Sange*, er udgivet af De unges Forlag og udsendt af KFUM i Danmark.¹³ Også her giver forordet, der er dateret 1. januar 1919, udtryk for bogens formål:

Dette lille hæfte udsendes af K.F.U.M. i Danmark til brug tidlig og sildig i den nærmeste tid. De ældre vil heri finde sange, de husker fra deres unge år, og som de knap ventede mere at skulle synge. De unge kan sangene hjælpe til dybere forståelse af vort folks lidelser og håb i et halvt hundrede år. Hvor sangene synges, i foreninger, på skoler og i hjem, vil de sikkert hjælpe ungdommen til at møde festklædt – med tak til Gud – til den højtid, det danske folk venter at opleve i år.

Forordet er skrevet af Gunner Engberg (1882-1951), der var præst og meget engageret i KFUM's arbejde. Dette hæfte indeholder 27 sange.¹⁴ Her har indholdet først og fremmest skullet afspejle Sønderjyllands historie, blandt andet er der en række biografiske sange, som omhandler nogle af de kendte dansksindede sønderjyder som for eksempel Jens Jessen, Laurids Skau, H.P. Hanssen, Hans Kryger og Christian Flor. Desuden beskriver mange af sangene de politiske begivenheder, både under treårskrigen og i 1864. Der er et lille tillæg med tre salmer, som man også har syntes skulle med, "Min Gud befaler jeg min vej" og "På alle dine veje", der begge har tekst af Paul Gerhardt, og "Syng med os, både mark og skov" af N.F.S. Grundtvig.

Der er kun seks sange, som går igen i begge sanghæfter. Det er nogle af periodens mest sunge sange i Sønderjylland, nemlig: "Blev nu til spot dine tusindårs minder?" og "Du skønne land med dal og bakker fagre", begge af Edvard Lembcke, "Det haver så nyligen regnet" af Johan Ottosen, "Slesvig, vort omstridte, elskede land" af Thorvald Taulow, "Slumrer sødt i Slesvigs jord" af Hans Peter Holst og "Venner, ser på Danmarks kort" af Christian Richardt. Derudover er der meget stor forskel på repertoiret i de to små sanghæfter, til trods for at de begge er udgivet blandt "kristelige" kredse i Danmark.

Et tredje kongerigsk sanghæfte, som optræder i flere af de sønderjyske arkiver, er et privatudgivet sanghæfte, *Ved afstemning i Sønderjylland 1920. Samlet som hilsen fra sønderjyden Thyra Petersen*.¹⁵ Dette sanghæfte i A5-format indeholder kun fire sange, alle med tekst af sønderjyder:

1. "Nu fløjet er den tyske Ørn" af Sven Tange (= Hansigne Lorenzen), til melodien "Vort fødeland var altid rigt".
2. "Vaj højt, vort himmelbårne flag!" af "Vilhelm Gregersen, Mellemslesviger", til melodien "Vort modersmål er dejligt".
3. "Op, alle I danske i syd eller nord" af "En Frederikstader" til melodien "Mens Nordhavet bruser".
4. "I trange år sejladsen gik mod Norden" af Hellemann Nielsen til melodien "Der er et land, dets sted er højt mod Norden".

Forside til sanghæfte, *Ved Afstemning i Sønderjylland 1920*. På omslagets inderside står "Samlet som Hilsen fra Sønderjyden Thyra Petersen, Grenaa. Hellemann Nielsen Boghandel, Grenaa. Clemensstrykkeriet, C. Reimann, Aarhus". Foto: Museum Sønderjylland.

Andre sangblade har været specielt beregnet til at blive sunget af de mange, der fra Kongeriget rejste til Sønderjylland i februar 1920 for at afgive deres stemme for Danmark, for eksempel to forskellige sangblade med titlen *Sang om Slesvig ved færden af de stemmeberettigede til Sønderjylland februar 1920*.¹⁶

De omtalte hæfter afspejler den velvilje, der har været i Danmark til at hjælpe sønderjyderne med at skaffe sanghæfter til praktisk brug ved de mange møder og sammenkomster, som tiden var præget af.

Ud over de sanghæfter, der udkom nord for Kongeåen, var der en lang række sønderjyske sanghæfter og programmer. Det er bemærkelsesværdigt, at mange af dem er fremstillet som meget smukke tryksager. Dette var ikke nogen given sag i en periode, hvor man generelt i det sønderjyske samfund led under kraftig penge- og ressourcemangel og under mangel på ordentligt papir, så der er faktisk tale om noget af en bedrift. Mange af tryksagerne er trykt på de større bogtrykkerier i købstæderne, især *Modersmaalet's* trykkeri i Haderslev er ofte benyttet. Nogle er prydet med tegninger og farvetryk på forsiden. Et sanghæfte fra Sønderborg, *Sange til Afstemningsdagen Tirsdag, den 10. Februar 1920*, som er trykt hos Jørgen Otzen, Sønderborg, har en meget smuk forside med farvelagt Dannebrog og nederst illustrationer forestillende Sønderborg Slot, Sønderborgs byvåben og en kyststrækning, formodentligt på Als.

Det er ikke klart, hvem der har betalt for produktionen af disse hæfter. Nogle gange har man skullet erlægge et mindre beløb for hæftet, andre gange er det vel lokale kræfter, der har spyttet i bøssen – måske oven i købet sangskriverne selv. I nogle tilfælde fik man tilskud fra velgørende foreninger i resten af Danmark.

De sønderjyske sanghæfter omfatter både regionale, "officielle" sanghæfter og hæfter til lokalt brug. To af de regionale sanghæfter er trykt på *Modersmaalet's* trykkeri i Haderslev: *Sange til Afstemningsdagen. Samlede og udgivne af sønderjyske Kvinder*¹⁷ og *Afstemningssanghæfte med 29 danske Sange*.¹⁸

Hæftet udgivet af de sønderjyske kvinder rummer især nyskrevne sange. Flere af sangene er omskrivninger af kendte sange med relation til Sønderjylland, for eksempel "Slumrer sødt i fremmed Jord" eller "Slumrer sød i Belgiens Jord", som begge er inspireret af Hans Peter Holsts sang om de faldne i Treårskrigen fra 1850 "Slumrer sødt i Slesvigs Jord". Det andet hæfte rummer kun kendte danske og nordiske sange som "Det haver så nyligen regnet" og "Jylland mellem tvende Have".

Forside til *Sange til Afstemningsdagen* Tirsdag den 10. Februar 1920. Sanghæfte fra Sønderborg.
Foto: Museum Sønderjylland.

Nogle af tidens mest elskede sange er også med, for eksempel "I alle de Riger og Lande", "Jeg elsker de grønne Lunde" og "Kongernes Konge".

"Kongernes Konge" var skrevet af Adolph von der Recke (1820-67), som var embedsmand ved Admiralitetskollegiet. Den hed oprindeligt "Bøn for Danmark", og den blev sunget første gang ved en koncert i Tivoli 16. september 1848. Melodien er af E. Horneman, som også skrev melodien til Peter Fabers "Dengang jeg drog afsted". "Kongernes Konge" var meget populær i afstemnings- og genforeningstiden, og den blev både brugt ved kirkelige og verdslige arrangementer.

Endnu et hæfte bør omtales under de regionale hæfter. Det drejer sig om hæftet *Til Festlighederne i anledning af Genforeningen 1920*.¹⁹ Det-

te hæfte rummer foruden 15 kendte fædrelandssange også konkrete anvisninger på tre af de tableauer, som var meget populære i afstemnings- og genforeningstiden: "De sønderjyske Piger", "Danmark" og "Genforeningen". I disse tableauer sang både de medvirkende piger og publikum. Tableauerne var meget elskede i tiden; der var noget for øjet, og samtidig krævede denne form for optræden ikke så megen øv-

Tableau, Løgumkloster 1920. Foto: Museum Sønderjylland.

ning, som hvis det havde været et egentligt teaterstykke. Det var mest et spørgsmål om de rette sange, dragter, rekvisitter og stor entusiasme!

I dag ville vi nok opfatte tableauerne som naive, måske ligefrem komiske, som for eksempel når man til en større forestilling på Folkehjem i Aabenraa 8. februar 1920 opførte en række tableauer, blandt andet "Den lille Ole med paraplyen", og en tilskuere, der oplevede forestillingen, skrev, at "mange øjne duggedes ved flere af dem [tableauerne]."²⁰

Ved siden af de mere "officielle", regionale sanghæfter udkom der i afstemnings- og genforeningstiden en lang række mere lokale sanghæfter og sangblade. Ofte indeholdt også disse hæfter de mest alment sunge sange, men der kan også være overraskende sange. Det førnævnte hæfte fra Sønderborg indeholder blandt andet den franske nationalsang "Marseillaisen". Det er tilsyneladende det eneste sanghæfte fra Sønderjylland i genforeningstiden, hvor denne sang er med. Når den har fundet plads i hæftet, er det formodentlig til ære for de franske alpejægere, som var en del af Den internationale Kommissions styrker i Sønderjylland i foråret 1920. I hæftet findes også "It's a long way to Tipperary".

Et sanghæfte fra Øster Lindet, *Ved Festen i Øster Lindet 9. Juli 1920 for Nordslesvigs Genforening med Danmark 30. Oktober 1864-15. Juni 1920*,²¹ rummer eksempler på et karakteristisk repertoire i tiden. Det er en blanding af historiske sange om Sønderjylland, danske fædrelandsange og nordiske sange. Sanghæftet slutter med den uomgængelige "Kongernes Konge". De fleste af hæftets sange var trykt i 1919-udgaven af *Den blaa Sangbog* med undtagelse af "Det lyder som et eventyr, vaj højt, vaj stolt" fra 1867 af Carl Ploug og "Den trænger ud til hvert et sted", der også er kaldt "De unges Sang" og skrevet af Jens Christian Hostrup i 1892 til Ry Højskoles indvielse. Den første var lige blevet skrevet til Genforeningen, flagsangen var ikke nået at komme med i 1919, og sangen fra Ry Højskole var åbenbart ikke nået over Kongeåen endnu! Man kunne måske have nøjedes med et mindre sangblad med disse tre sange, men når man udgav sanghæftet i Øster Lindet, var det nok af hensyn til de tilreisende.

Flere af tidens lokale sanghæfter rummer også sange skrevet af lokale sangskrivere. Lejlighedssangene var ofte skrevet af skolelærere, præster og andre med det skrevne ord i deres magt – i større eller mindre grad! Fra Tiset er der bevaret et større hæfte, *Sange til Festen i Tiset paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920*.²² Hæftet indeholder 16 sange. De fleste af sangene er kendte fædrelandssange, men sanghæftet indledes med hele tre lokale sange, de to er forfattet af den daværende sogne-

præst i Gram, Johan Zerlang (1864-1924). Deres titler er henholdsvis "Vi vil løfte vort Flag" og "Vi kommer tilbage til Danmark – Der gaar som en Brusen igennem vort Land". Begge sange er også trykt i andre af samtidens hæfter. De er begge angivet med "Egen Melodi". Der er desværre ingen oplysninger om, hvorvidt det er præsten selv, som også har skrevet melodien. Johan Zerlang var et eksempel på de lokale forfattere, som simpelthen måtte skrive sange til de store begivenheder i 1920. Han blev i øvrigt efterfølgende også involveret i arbejdet med *Den sønderjyske Salmebog*. Den tredje lokale sang, "Velkommen nu vi byde", var skrevet af Cathrine Schmidt, Tiset; også her er det på "Egen Melodi". Sangen er karakteristisk for tidens sprogbrug. Formålet er at byde velkommen til dem, der er kommet for at hjælpe med at stemme sønderjyderne hjem til "gamle Dan". Man mindes dem, som er faldet, og er glade for, at "Ørnen nu måtte rømme", så man kan blive genforenet med Danmark.

Også på Rømø var der lokale sange i sanghæftet til afstemningsfesten 1920, *Sange som blev sunge paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920 paa Rømø*.²³ Hæftet indeholder fem sange, alle skrevet af folk med tilknytning til øen. N.C. Nissen (1889 – 1953) var uddannet lærer fra Tønder Seminarium, senere cand. theol og sognepræst i Augustenborg. Han var gift med Meta Marie Jepsen, en kvinde fra Rømø. Nissen bidrog med tre sange til hæftet: "Velkommen til Rømø's Strande", "En Sang paa den store Dag – Paa Højtidsdagen stem op en Sang" og dialektsangen "Ska' vi saa syng' den? – Dansk har Rømø ålalti væt". Derudover er der en sang af Jens Christian Knudsen (1874-1957), der ved Genforeningen blev sognerådsformand på Rømø. Hans sang, "Velkommen hjem til Rømø's kære Strande!", er henvendt til de rømøsere, som vendte hjem til øen for at stemme. Den sidste sang i hæftet fra Rømø, "Du lille Ø af Bølgerne omskyllet", er underskrevet med forbogstaverne A.M.J. og "En Rømøs". Bogstaverne står for Anna Mathiesen (gift:) Jørgensen, født 1866 på Vråbyvej på Rømø. Hun var bosat i Rask Mølle i Østjylland, men vendte hjem til afstemningen. I sine erindringer skriver hun blandt andet "En sang, 'Du lille Ø af Bølgerne omskyllet' jeg havde skrevet til dagen, modtoges med stor begejstring og jeg fik et 'Leve fra hele forsamlingen'".²⁴

Fra Løgumkloster er der bevaret to sangblade.²⁵ Det ene, *Vi vil frem*. (*Valgsang.*), er en rigtig kampsang fra tiden op til afstemningen. Sidste vers begynder: "Vi vil frem – ja frem og hjem/stemme Dansk med Fynd og Klem./Nu skal Prøjsen svinde, svinde, svinde -/Dansken skal vinde

og Kloster skal hjem." Desværre er der ingen forfatterangivelse, men der kunne nok være brug for begejstrede kampsange i Løgumkloster, hvor valgresultatet kun blev 51 % danske stemmer!

Det andet sangblad fra Løgumkloster rummer "Sang ved Løgumkloster's Genforening med Moderlandet". Første vers lyder: "Gamle "Kloster", vågner du/ved de brudte slavelænkens/klirren, og de tyske rænkens/svinden for sollyse nu?/vågn da op fra drøm til dåd!/og foragt de sløves søvn-råd!/bryd kun staven over det, som/var vor skade, og fra syd kom./rejs på vagt dig kækt og frit!" Melodien var fra "Solen sank bag grønne lund". Sangen emmer af kampånd og slutter i sidste vers' indledning: "Gamle Kloster, atter dansk!/i pagt med nytid og din fortid/skab dig selv en driftig fremtid;/lad sprog, kultur ej mer forvansk!".

Fra Spandet mellem Toftlund og Ribe er bevaret en "Sang ved Genforeningen: Femti Aar vort Land laa knægtet" til melodien "Ja vi elsker dette landet". Sangen er skrevet af gårdejer Peder H. Smidt, Spandegaard. Han er et karakteristisk eksempel på en af de lokale digtere, der skrev sange i genforeningstiden. Han var en agtet mand i sognet, der på et senere tidspunkt nedskrev sine erindringer.²⁶ Sangens indhold er typisk, først et tilbageblik på tiden under tysk styre, en omtale af 1. verdenskrig, "Tredive tusind mænd og drenge/drog fra hjemmets favn", vers tre, men så sluttede krigen: "Bismarcks grænsepæl blev væltet, troskab fik sin løn,/frem en ny tid steg af æltet/for landflygtig søn", vers seks. I vers syv får man et billede på, hvordan tiden oplevedes i familierne i Sønderjylland:

Dannebrog nu atter smelder
I vort gamle Land;
Om vor glæde lydt den melder
- glæden dyb og sand, -
Mor og far ta'r børn ved hånden,
højtidsstemt de stå,
under flaget folkeånden
;, hvisked',;, til de små.

Der er flere eksempler på sanghæfter, som er udkommet "post festum", men hvor det alligevel har ligget udgiverne så meget på sinde at få deres sange udbredt, at de har brugt energi og penge på at få trykt et hæfte. Et sådant kendes fra Bov.²⁷ På forsiden står: *Syng, Sønderjyder, højt i Sky! Genforeningssange af Claus Clausen, Boemark ved Faarehus...*

December 1921. Man må vel forestille sig, at Claus Clausen har villet have hæftet klar til afstemningsfesten 10. februar 1922. Hæftet indeholder fire sange og to andre tekster. Den sidste er "Et Styk om en Mand i Berlin" – en satirisk fortælling om kejser Wilhelm i Berlin, der "ligge tæ synne,/de veer i vel nok./ landt op i Tyskland,/vo ol Ærlehed hør op."

De kirkelige sanghæfter

En særlig gruppe af sanghæfter har været brugt i forbindelse med takke- og festgudstjenester, både omkring afstemningen 10. februar 1920 og i forbindelse med genforeningsfejringen i sommeren 1920. Der er tale om hæfter med få salmer og enkelte sange, tænkt til helt bestemte begivenheder. Man må formode, at de har været et supplement til tidens almindelige sønderjyske salmebog, *Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig*. Men de salmer, der blev trykt i de særlige hæfter, var uden tvivl tekster, som var specielt egnede til at give udtryk for den glæde og begejstring, som sønderjyderne i 1920 skulle have luft for, ligegyldigt om de var i kirken eller i forsamlingshuset.

Ved takkegudstjenesten i Haderslev 11. februar 1920 i Marie Kirke – den nuværende Frue Kirke – det vil sige dagen efter afstemningen, blev der sunget efter et sangblad, *Ved Takkegudstjenesten i Haderslev den 11. Februar 1920*, med to salmer af N.F.S. Grundtvig: "Er det muligt, er det sandt, overstod vi Faren?" til melodien "Blomstre som en rosegård" og "Syng med os, baade Mark og Skov" til melodien "Lovet være du, Jesus Krist".²⁸

Fra Haderslev er der også bevaret et sangblad, *Ved Gudstjenesten i Haderslev Kirke i Anledning af Genforeningen*.²⁹ Dette hæfte indeholder to salmer: "Den signede Dag med Fryd vi ser" af N.F.S. Grundtvig) og "Mægtigste Kriste" af M.A. von Löwenstern. Det fremgår desværre ikke, ved hvilken anledning hæftet er blevet brugt.

Både fra kirkerne i Sønderborg og Tønder er der bevaret sanghæfter.³⁰ Begge steder har man sunget "Lover den Herre, den mægtige Konge med Ære", "Den signede Dag" og "Kongernes Konge! ene du kan". Man har desuden bedt den samme bøn og hørt det samme læsestykke fra Davids Salme 126.

Allerede i begyndelsen af 1919 havde Den Nordslesvigske Vælgerforening nedsat Det kirkelige Udvalg. Dette udvalg henvendte sig i forbindelse med genforeningsgudstjenesterne til Sjællands biskop Ostenfeld og bad ham om, at der måtte komme kongerigske præster til Sønderjyl-

land for at forestå de gudstjenester, man ville afholde. Man ville undgå, at tjenesterne skulle holdes af de hidtidige tysksindede præster. Biskop Harald Ostenfeld indvilgede i ønsket. Han havde som Folkekirkens uofficielle førstemand i forvejen udstukket nogle retningslinjer for de gudstjenester, der skulle finde sted i Kongeriget i anledning af Genforeningen. Her havde han både foreslået prædiketekster og salmer, og det var nogle af disse forslag, der også blev brugt i Sønderjylland.³¹

Fra Rødding er bevaret hæftet *Salmer ved Gudstjenesterne i Rødding Kirker Afstemningsdagen 10. Februar 1920*.³² Her var man så praktisk anlagt, at man gik sammen fra sognekirkens og den grundtvigske frime-nighedskirkes side om at trykke et fælles hæfte til gudstjenesterne i de to kirker og derved spare på udgifterne! Hæftet indeholder fire salmer og en sang: Af N.F.S. Grundtvig "Den signede Dag, Er det muligt, er det sandt, Overstod vi Faren?" til melodien "Blomstre som en rosengård", "Lovsynger Herren, den evige konge, med ære", til melodien "Lover den Herre, den mægtige konge med ære" og "Takker Herren for Naade stor!" samt "Kongernes Konge! Ene du kan."

Som ved de verdslige sanghæfter er der i arkiverne selvfølgelig ikke tale om en fuldstændig bevaret samling af hæfter fra de mange gudstjenester, som blev afholdt i Sønderjylland i forbindelse med afstemningsdagen og genforeningsfejringen. Når man sammenligner repertoireet i de bevarede hæfter, er der dog mange fælles træk, der gør sig gældende. Der er i alt 12 forskellige salmer og sange i hæfterne. Mange af dem har tekster af Grundtvig. De fleste tekster er lovsange, for eksempel "Lovsynger Herren" og "Lover den Herre". Man har haft et meget tydeligt behov for at sige Gud tak for, at Sønderjylland nu "vendte hjem" til Danmark. Den mest sunge salme var "Den signede dag med fryd vi ser", en salme, som stadig ofte synges til søndagsgudstjenester, specielt til pinse, bryllupper og begravelser. Salmen er en gendigtning af en gammel nordisk morgensang fra 1300-tallet. Grundtvig gendigtede den til pinsedag 1826, hvor man kunne fejre 1000-året for Ansgars og kristendommens komme til Danmark. Men som så ofte før tolkede sønderjyderne imidlertid teksten ind i deres historiske sammenhæng, for dem var "den signede dag" i 1. vers den dag, hvor Sønderjylland igen blev en del af Danmark, og ved sidste vers' første linje, "Så rejse vi til vort fædreland", tænkte sønderjyderne nok også mest på Danmark og ikke på paradiset.

Programmer for officielle arrangementer

Det arrangement, der står over alle andre i genforeningsåret 1920, er festen på Dybbøl Banke 11. juli 1920. Ved denne lejlighed deltog repræsentanter for kongehuset, regeringen og Folketinget og mange andre fra "det officielle Danmark" samt "almindelige danskere", der var strømmet til sammen med de mange sønderjyske deltagere. Man anslår, at der deltog cirka 50.000 mennesker, og på græssletten ved banken holdt der 5.000 biler!³³ Foruden de mange taler – otte i alt – var festen præget af fællessang. Af sanghæftet *Sange ved Genforeningsfesten paa Dybbøl* fremgår det, at man sang seks fællessange i løbet af arrangementet:

"Du skønne Land med Dal og Bakker fagre", som var skrevet af Edvard Lembcke i 1859, og som i optimistiske vendinger beskriver Sønderjyllands historie. Sangen, der tager udgangspunkt i det østlige Sønderjylland, var meget populær. Især de sidste linjer af 1. strofe "Skønne Land! I din rige have mindets blomst gror på heltegrave" passede både til stedet og lejligheden.

Derefter sang man "Der er et yndigt Land" af Adam Oehlenschläger, og "Kongernes Konge". Derpå fulgte "Jeg elsker de grønne Lunde" af Johannes Helms. Denne sang var også meget sunget i Sønderjylland. Den havde ingen direkte forbindelse til landsdelen, men er en begejstret fædrelandssang om Danmark med "de blanke sunde" og "de brede sletter", og det hele kulminerer i sidste vers: "Men end er der sang i skoven, højt bølger det røde flag, end er der en Gud foroven, der råder for Danmarks sag." Så fulgte B.S. Ingemanns "I alle de Riger og Lande". Ingemanns sang om Holger Danske og nødvendigheden af at kæmpe "med åben pande" var ligeledes meget populær i Sønderjylland.

Den sidste sang i hæftet var "Vor længsels Land", en sang skrevet til lejligheden af Axel Juel, der var kontorchef i Marineministeriet og ofte brugt som forfatter af lejlighedssange ved officielle nationale begivenheder i perioden. Sangen gik på melodien til "Vort Modersmål er dejligt". Juels tekst er meget tidstypisk og præget af glæden og taknemmeligheden over, at Sønderjylland ved Genforeningen var "kommet tilbage" til Danmark. I sidste strofe står der for eksempel: "Velkommen hjem, Du unge slægt i stolte fædres spor, velkommen hjem, du dyrebare del af Danmarks jord! Nu har vi samme fremtid, Gud signe denne dag, da vi fik fælles håb og tro og konge, land og flag!" Måske ikke den helt store poesi, men til gengæld med alle nationale symboler kogt ned til én strofe!

Der blev desuden sunget endnu en officiel lejlighedssang, "Den gryed omsider den favre Dag", på melodien til salmen "Den signede dag med fryd vi ser". Der var tale om et enkelttryk, hvor der på forsiden står: "VED HJEMKOMSTEN. DANMARKS RIGSDAG TIL DE DANSKE SØNDERJYDER DYBBØL 1920". Denne sang var skrevet af digteren Niels Møller. Igen en meget tidspræget sang med linjer som "men dybt bed åget i eders kød og I bar striden til ende" eller "med vævert lune og frejdig sang I værged jer liden tue".

Både Axel Juels og Niels Møllers tekster havde et helt andet – og mindre slidstærkt præg – end de øvrige, men de var jo skrevet i begejstringens rus.

Ud over de arrangementer, hvor fællessangen var i højsædet, blev der hen over sommeren 1920 afholdt en række koncerter rundt om i Sønderjylland, hvor kendte danske sangere og musikere optrådte med blandt andet nationale sange.

Også i Kongeriget blev afholdt en række officielle fester for at hylde sønderjyderne og fejre den kommende genforening. Et program er bevaret fra "Københavns Kommunalbestyrelses Modtagelsesfest paa Radhuset for de hjemvendte Sønderjyder. Søndag den 16. Marts 1919 Kl. 7 ½."³⁴ Programmet indledtes med fællessangen "Det som lysner over Vangen", derefter taler og underholdning ved Studentersangforeningen og kongelig kammersangerinde frøken Ellen Beck og til sidst fællessangen af Emil Horneman "Bøn for Danmark".

I september 1919 var der i København et officielt arrangement, denne gang på Christiansborg. På programmets forside står: *Ved Sønderjydernes Modtagelse i Rigsdagen 11. September 1919*. Her var sangene "Der er et yndigt Land", "Lad en og anden have Ret" af Peter Faber til melodien "Hvor Bølgen larmer højt fra Sø", "Jeg elsker de grønne Lunde", "Det haver saa nyligen regnet" og "Vort Modersmaal er dejligt".

Selv så langt væk som i Australien har man holdt fester for at fejre Genforeningen. Fra Sydney er bevaret et program med titlen *17. Juli 1920. Ved Festen i Sydney for Slesvigs Genforening med Danmark*.³⁵

De tysksprogede sanghæfter fra afstemningstiden

Når man beskæftiger sig med afstemningstidens sangblade og sanghæfter, er det som regel den dansksindede befolkningsdels sange, det handler om. Men der er også eksempler på sanghæfter fra den tyske befolkningsdel.

Fra Haderslev kendes sanghæftet *Deutsche Lieder für die Zusammenkünfte in Anlass der Volks-Abstimmung am 10. Februar 1920 im Bürgerverein Hadersleben. Vergesst Eure deutschen Brüder und Schwestern hier oben nicht, auch wenn Ihr Ihnen wieder fern seid!*³⁶ Og fra Sønderborg er der sangbladet *Euch grüßet die Heimat*, som er dateret 9. februar 1920.³⁷

Fra afstemningszone 2 stammer sanghæftet *Deutsche Feier auf dem Südermarkt am Sonnabend, den 24. Januar 1920, nachmittags 2 Uhr*.³⁸ Der må være tale om Søndertorv i Flensborg, og arrangementet, der ligger før afstemningerne i begge afstemningszoner, har været et af tidens typiske møder, sådan som de kendes på både dansk og tysk side. Det var en blanding af fællessang, taler og i dette tilfælde også optræden ved et kor bestående af de lokale mandssangforeninger.

Forside til *Abstimmung in Schleswig 14. März 1920 – Schleswig-Holstein stammverwandt Wanke nicht mein Vaterland. Sanghæfte fra Slesvig*.
Foto: Museum Sønderjylland.

Også hæfterne *Abstimmung in Schleswig 14. März 1920*, *Schleswig-Holstein stammverwandt wanke nicht mein Vaterland*³⁹ og *Zum 14. März 1920. Euch grüßet die Heimat!*⁴⁰ er fra Zone 2.

I de fem tyske sanghæfter er der i alt 24 forskellige sange. Nogle optræder i flere af hæfterne. Det drejer sig om: "Schleswig-Holstein merumschlungen". Den blev én af de mest populære sange og kendes stadig. Sangene "Es war auf Jütlands Auen" og "Ich hab mich ergeben" er også med flere steder. Desuden er der en del mere regionale eller lokale sange, forfattet af lokale poeter.

I de danske sanghæfter er der ofte salmer med. Det gør sig ikke gældende i de tysksprogede hæfter. Kun Luthersalmen "Ein feste Burg" er med i to af hæfterne. Sangene i de tysksprogede hæfter har naturligvis haft nøjagtig den samme funktion som sangene i de danske sanghæfter. De har skullet bekræfte sammenholdet og styrke kampånden blandt de forsamlede.

Sangsituationerne blandt de tysksindede i afstemningszone 1 må til gengæld have været noget anderledes end blandt den dansksindede befolkningsdel, hvor man i februar 1920 var sikker på dansk flertal og derfor kunne give udtryk for glæde og begejstring i sine sange. Stemningen må have været anderledes trykket ved de tyske sammenkomster. I afstemningszone 2 har tingene forholdt sig anderledes. Det første sanghæfte fra den tyske fest på Søndertorv i Flensborg ligger som nævnt før begge afstemninger. Her har man skullet samle kræfterne og har sunget tre fællessange, salmen "Ein feste Burg ist unser Gott", den lokale "Flensburg, Flensburg, heilige Heimat" og til sidst den regionale "Schleswig-Holstein, meerumschlungen". De andre to hæfter har begge været brugt på selve afstemningsdagen i afstemningszone 2 den 14. marts. Også her er hjemstavnsangene i overtal, dog er der i det ene hæfte blevet plads til sangen "Wir wollen keine Dänen sein", en tysk kampsang fra 1864, der i sin karakter svarer til den danske sang fra 1864 "Dengang jeg drog afsted".⁴¹

Erindringer om den faktiske sang i afstemnings- og genforeningstiden

Med hensyn til sangen i afstemnings- og genforeningstiden kan man af de trykte sanghæfter og sangblade se, hvilke sange udgiverne syntes, forsamlingerne skulle synge. Men sang man alle sangene, eller valgte man nogle ud?

Der er meget få erindringer, der går i dybden med hensyn til, hvad sønderjyderne helt konkret sang ved de mange fester og begivenheder i perioden 1919-1920. Derfor er det også vanskeligt at påvise, i hvor høj grad man rent faktisk brugte de sanghæfter, som blev trykt af behjertede privatpersoner og foreninger og sendt til Sønderjylland, enten til lokale foreninger eller foregangsmænd og -kvinder, eller medbragt i forbindelse med afstemningen og genforeningsfesterne.

Det generelle indtryk er, at man sang rigtig meget og rigtig mange sange, og at det selvfølgelig først og fremmest var de nationale sange, der var populære. Enkelte iagttagere har gjort sig den ulejlighed at notere, hvilke sange det drejede sig om.

Flere steder var der regulære sangerkrige i dagene op til afstemningen. Den senere amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen berettede fra Haderslev om et fakkeltog arrangeret af de franske alpejægere 3. februar 1920, som endte med, at byens tyske ungdom begyndte at synge "Deutschland, Deutschland über alles" og "Schleswig-Holstein merumschlungen", mens de danske unge sang "Der er et yndigt land" og andre danske sange.⁴²

Også i Tønder kom det til sangerkrig. Her var det i forbindelse med et afstemningsmøde i Tonhalle i begyndelsen af februar 1920, hvor de tysksindede inde i salen istemte "Schleswig-Holstein meerumschlungen". Danskerne satte i med "I alle de riger og lande". De tyske forlod salen, men fortsatte ude på gaden med at synge både "Schleswig-Holstein meerumschlungen" og "Deutschland, Deutschland über alles", men hver gang de begyndte, greb Den internationale Kommissions gendarmer ind.⁴³

Også i tiden efter afstemningen var der sangerkrige. Den 22. februar 1920 ville man afholde et møde på Bahnhofshotel i Tinglev, indkaldt af byens tyske flertal. Men også byens danske mødte op. Mødet var ulovligt indkaldt, så gendarmen kom, og mødet blev stoppet, men da de danske i salen begyndte at synge sange som "Jeg elsker de grønne lunde", "Du skønne land med dal og bakker fagre", "Jeg vil værge mit land" og "Jylland mellem tvende have", tog de tyske højskolepiger i byen til genmæle med "Schleswig-Holstein meerumschlungen", "Ich bin ein Preusse" og "Heil Dir im Siegeskranz". Danskerne havde medbragt *Den blaa Sangbog*, og sangerkrigen varede en times tid!⁴⁴

Fra Sønderborg fortælles der om de dage, hvor de stemmeberettigede kom sejlene til byen i begyndelsen af februar 1920 og blev modtaget med fuld musik. Når optøget gik op gennem byen, var den foretruk-

ne sang Peter Fabers gamle kampsang fra 1848 "Dengang jeg drog af sted".⁴⁵

Én af dem, der noterede, hvad der blev sunget i afstemningstiden, var Jens Marius Møller. Han var sønderjyde, født 1884 og uddannet lærer.⁴⁶ Møller rejste 7. februar 1920 med særtog for de stemmeberettigede hjem til Sønderjylland. I Vojens blev der sangerkrig, fordi der samtidig kom et tog med tyske stemmeberettigede på den anden peron, hvor der stod en masse tyske børn, som sang "Deutschland, Deutschland über alles". Derfor stemte de danske stemmeberettigede i med "Vift stolt på Kodans bølge", "I alle de riger og lande" og "Jeg elsker de grønne lunde". Om aftenen 8. februar var Møller til fest på Folkehjem i Aabenraa⁴⁷, hvor der var taler, folkedans og forskellige tableauer, hvor de omtalte sange formodentlig også er blevet sunget som fællessange, idet programmet var:

1. De sønderjyske piger med musik og 1. vers af "Slumre sødt i Slesvigs jord".
2. Den lille hornblæseres hjemkomst med musik og "Dansken har sejr vunden, hurra, hurra".
3. Det danske flag hejses med musik og sang af "Vift stolt på Kodans bølge".
4. "Den lille Ole med paraplyen" med musik og sang af "Den lille Ole".
5. "Den ensomme vagtpost i natten" med musik og sang af "Nattens dæmrende tåger".
6. "Danmark rækker Sønderjylland hånd over den sort/hvide grænsepæl" med musik og sang af "Der er et yndigt land".
7. "Elsass Lothringen under Frankrigs væрге" med musik og sang af Frankrigs nationalsang.

Næste dag 9. februar var Møller ved Aabenraa station for at tage imod flere stemmeberettigede. Her stod både danske og tyske børn i gæled. De tyske børn sang "Deutschland, Deutschland" og "Schleswig-Holstein meerumschlungen" "uafbrudt". De danske børn forholdt sig "roligt afventende". Da toget kom, begyndte de danske børn at synge "Dengang jeg drog af sted". Om aftenen kom skibet "Dronning Maud" med stemmeberettigede fra Sjælland, der var sejlet fra Korsør. Her sang man "Der er et yndigt land".

På afstemningsdagen havde danskerne bestilt salene på Folkehjem, Hotel Royal og Grethens Hotel i Aabenraa. Møller og hans venner ville på Folkehjem. "Der blev i aftenens løb sunget en mængde nationale sange, men da jeg ikke har gjort notater desangående, så kan jeg ikke

Afstemningsfesten i Folkehjem, Aabenraa 10. februar 1920. Det var denne afstemningsfest, Jens Marius Møller deltog i. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

opgive rækkefølgen af dem", skriver han. Kl. 2 om natten kom landråd Thomsen⁴⁸ med det foreløbige stemmetal. Man kunne ikke nå at tælle alle stemmer op før næste dag, men det fremgik, at danskerne havde fået 75 % af stemmerne i afstemningszone 1. "Uvilkårligt rejste hele forsamlingen sig og brød ud i jublende sang: "Danskerne har sejr vunden, hurra, hurra". Festen sluttede med: "Kongernes konge, ene du kan".

Næste formiddag kl. 10.30 var der festgudstjeneste "både i statskirken og i frimenighedskirken". I "statskirken" – det vil sige Sct. Nikolai – sang man "Den signede dag med fryd vi ser". Gudstjenesten sluttede med, at man sang "Kongernes Konge" og "Så vil vi nu sige hverandre farvel".

Møller husker fra de følgende dage:

Og som der blev leet, således blev der sunget. Det var ikke tørt og kedeligt at synge. Alle kunne give os [sig] hen i sangen i de dage, og en del vers fik for mange af os fornyet betydning og glans for eksempel "Mig fryder din ros, din ære, mig knuger din sorg, dit savn. Hver glans, hver plet vil jeg bære, som falder på Danmarks navn. — Men end er der sang i skoven, højt bølger det røde flag; end er der en Gud foroven, der råder for Danmarks sag." [citater fra "Jeg elsker de grønne lunde", og Møllers understregning]. "Og de troede, at hjertebånd kan bryde og de troede, at glemmes kan vor ret, de skal vide, de aldrig ser de sidste, de skal vide, at ingen bliver træt." [Citat fra Det haver så nyligen regnet].

L.C. Tonnesen, der var født i Marstrup, var i 1920 lærer i Bygholm ved Horsens. Han vendte hjem for at stemme i februar 1920. I sine erindringer om rejsen til Sønderjylland i forbindelse med afstemningen fortæller han blandt andet om skolebørnene, der sang "Vaj højt, vaj stolt, vaj frit vort flag", da flaget gik til tops ved skolen.⁴⁹ Derefter var der procession gennem stationsbyen, man gjorde holdt et sted, hvor en syg kone havde bedt om at få afsunget en fædrelandssang uden for sit hus. Her sang børnene "I alle de riger og lande".

De danske soldater, der kom til Sønderjylland i maj 1920, oplevede de danskes festligheder på nærmeste hold. Henrik Axel Faber, der fungerede som bataljonsordonnans i Sønderborg, fortæller i sin dagbog, at også soldaterne var gode sangere: "Vi sætter næsten sønderjyderne i skammekrogen. Når vi så har sunget – først og fremmest "Der er et yndigt land", så "Jeg elsker de grønne lunde", "Slumrer sødt i Slesvigs jord", "Kongernes Konge", "Hvor er der kønt ved Sjællands kyst", "Jylland mellem tvende have", "Det haver så nyligen regnet", undertiden også "Kong Christian" – giver oberstløjtnanten ordre til, at der skal danses".⁵⁰

Det er interessant at se, at soldaternes repertoire har været farvet af de sange, som sønderjyderne selv sang i denne tid, men suppleret med et par mere "rigsdanske" sange!

Fra Gråsten er der et håndskrevet brev fra en af de gendarmere, der nordfra kom til Sønderjylland i maj 1920.⁵¹ Gendarmen, Kresten Madsen (1893-1991), skrev hjem til sine forældre 18. juli 1920 om, hvordan han oplevede festlighederne i Gråsten 9. juli 1920. Dagen var valgt, for at de gråstenere, der ville til Sønderborg og Dybbøl dagen efter, når kong Christian X kom, også kunne nå at være med derhjemme først.

Madsen noterer sig, at man mødtes ved banegården, og han roser de sønderjyske skolebørn, fordi de kunne synge de danske fædrelandsange, som ingen hjemme kunne. Han nævner, at man blandt andet sang "Jyden han er stærk og sej" og "De vog dem, vi grov dem", som er Holger Drachmanns sang om de soldater, der 1864 blev begravet ved Bøffelkobbøl. Bagefter blev flaget hejst på halv stang, gendarmene gjorde honnør, og alle sang "Slumre sødt i Slesvigs jord", bagefter blev flaget igen hejst til tops, og der blev sunget "Kong Christian". Resten af dagen var der forskellige arrangementer, gudstjeneste, møde på hotellet med underholdning og kaffeboard, og om aftenen var der glædesblus uden for byen, hvor man sang midsommervisen og flere fædrelandsange.

I sin bog om genforeningsfestlighederne i sommeren 1920 fortæller redaktør Robert Ludvigsen fra Gråsten om fællessangen, da kongen ankom til den gamle grænse ved Frederikshøj:

"Nu begynder folkemasserne at synge, kraftigt og fuldtonende, men på en gang går der som et elektrisk stød gennem Menneskemængden – Kongen kommer. I samme øjeblik bryder solen frem gennem det grå skylag og sender sine stråler ud over det skønne landskab, der netop på dette sted "bugter sig i bakke, dal" og "står med brede bøge". Langt der borte på sønderjysk side stemmer mængden nu i med at synge "Kongernes Konge", fra et sted på nørrejysk side lyder tonerne til "Der er et yndigt Land."⁵²

Her omtales to af de mest elskede sange fra tiden omkring Genforeningen:

"Kongernes Konge": Kongernes Konge er Gud, der "Ene ... kan skærme vort elskede fædreland!". Den blev som før omtalt sunget første gang under treårskrigen, og den har en meget national tone, som selvfølgelig også følte meget passende i genforeningstiden, hvor den dansk-sindede befolkning i høj grad kunne identificere sig med teksten i vers 1 og 2:

1. Kongernes konge! ene du kan
skærme vort elskede fædreland.
Herre, du ene
kan sejren os forlene,
værn om vort herlige og ældgamle Dan!
2. Slyng om os alle enigheds bånd,
send fra din himmel begejstringens ånd!
Følg du i fare
den tapre lille skare!
løft over hæren din velsignende hånd!

I dag synges den næppe mere, teksten føles lidt for nationalistisk og bombastisk i vor tid, men melodien bruges stadig i militære sammenhænge og er blevet spillet ved modtagelsen af afdøde danske soldater i forbindelse med krigen i Afghanistan i begyndelsen af 2000-tallet.

"Der er et yndigt land" var blevet sunget af Studentersangerne i forbindelse med Skamlingsbankefesten i 1844. Fra dette tidspunkt begyndte man at betragte den som nationalsangen i Danmark. Den rummede det, en fædrelandssang skulle beskrive i 1800-tallets Danmark:

Kærligheden til fædrelandet, troskaben mod kongen – og så skulle den kunne begejstre de syngende. "Der er et yndigt land" besynger kærligheden til den smukke danske natur, de "brede bøge", der spejler sig, og den stolte historie i form af "de harniskklædte kæmper". Vi møder også både kongen og fædrelandet i linjen "Hil drot og fædreland!".

Den sidste sang, der blev sunget ved Frederikshøj, var "Kong Kristian stod ved højen mast", skrevet af Johannes Ewald i 1779. Den kaldes også Kongesangen og blev dengang som nu brugt ved officielle lejligheder, hvor kongefamilien deltager.

Konklusion

Det generelle billede, som både sanghæfter og erindringer bidrager til i forbindelse med afstemnings- og genforeningstidens sang i Sønderjylland, viser en befolkning, som i den grad havde brug for at give deres glæde og taknemlighed udtryk gennem fællessangen. Repertoiret var et bredt udvalg af sange, både fra den danske fællessangs store glansperiode i 1800-tallet med sange af N.F.S. Grundtvig og mange andre af de forfattere, som færdedes i grundtvigske kredse, og fra samtiden.

Ved de store officielle festligheder var det oftest de samme sange, der gik igen. Mest sunget var nationalsangen "Der er et yndigt land" og kongesangen "Kong Kristian stod ved højen mast". Derudover har "Kongernes Konge" som nævnt haft en særstatus, både til de officielle arrangementer og ved de lokale fester.

Sangene, der blev skrevet i tiden omkring 1920, var af meget blanded karakter og kvalitet. Mange var skrevet af rutinerede sangskrivere, blandt andet kongerigske embedsmænd og præster. Andre var skrevet af lokale kvinder og mænd i de sønderjyske sogne, som havde en stærk trang til også at sætte et lokalt præg på sanghæfterne, så de syngende virkelig kunne føle sig "hjemme", både i det sønderjyske landskab og sammen med andre stærke og udholdende sønderjyder, der havde klarret sig gennem den tyske tid og 1. verdenskrig.

I forhold til tidens almindelige sangbøger var der generelt mange ny-skrevne sange, skrevet i en periode med et stort behov for nye tekster om glæden ved Danmark og afstandstagen fra "det tyske".

Lovsange optræder mange steder i sanghæfterne. Det samme gælder for nordiske sange, mens de sønderjyske dialektsange, som kendes fra *Den blaa Sangbog*, af blandt andet Frøslev-kromanden Karsten Thomsen stort set er fraværende.

Heller ikke Peter Fabers kampsang fra 1848 og 1864, "Dengang jeg drog af sted", optræder i de officielle sanghæfter. Den blev til gengæld ofte sunget ved de uofficielle "sangerkrige" på gaderne. Man – eller udgiverne! – har formodentlig haft mest behov for at syngesammen med resten af Danmark, blandt andet repræsenteret ved de mange, der kom hjem for at stemme, og også mange andre fra kongeriget, der ville ned og opleve stemningen i Sønderjylland 1920.

Da omfanget af sanghæfter og sangblade, som har været tilgængelige i denne undersøgelse, formodentlig kun er en lille del af, hvad der må have været trykt i landsdelen, er det umuligt at give et fuldstændigt billede af repertoiret, men der er dog materiale nok til at give en klar forestilling om, hvordan det sanglige landskab har været.

Mange af sangene kender vi endnu. Det er danske fædrelandssange fra 1800-tallet, sange som "I Danmark er jeg født", "Jeg elsker de grønne lunde" og "Vort modersmål er dejligt", sange som stadig står i Højskolesangbogen og synges til sangaftener, foredrag og grundlovsmøder. Andre sange er i dag helt ukendte, blandt andet fordi de var skrevet ind i den særlige situation, som rådede i Sønderjylland i 1919-1920. De var tidsbundne og siger ikke de syngende noget i vore dage. Det gælder både sange skrevet af kendte digtere og de sange, der er skrevet af de mere ydmyge, lokale rimsmede.

Sangens rolle var meget stærk og bærende for de mange fester i afstemnings- og genforeningstiden. På de tilrejsende, både ved afstemningen og senere på foråret, da soldater og gendarmere fra Danmark kom til Sønderjylland, har den kraftige og nærmest allestedsnærværende fællessang gjort et uudsletteligt indtryk. Denne oplevelse var sikkert også medvirkende til, at man i resten af 1900-tallet i Danmark har opfattet "Den sønderjyske Sang" som et helt særligt fænomen.

Ved de mange møder og fester deltog den dansksindede befolkning på tværs af de sociale skel, der ellers var kendetegnende for samfundet, og ydermere blev man bekræftet i det reelle fællesskab med resten af Danmark ved at syngesammen med de tilrejsende og ved at synges alle de sange om Danmark, det danske landskab og den danske historie, som man i hele perioden fra 1864-1920 ofte var blevet forhindret i at synges af de tyske myndigheder. Det er meget forståeligt, at den nye danske virkelighed i Sønderjylland gav ekstra luft i lungerne og støtte i mellemgulvet til at synges af karsken bælg!

KILDER

- Tak til de mange sønderjyske lokalhistoriske arkiver, de større byers arkiver, Rigsarkivet Aabenraa, Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Deutsches Museum Nord-schleswig samt til de mange private, som har bidraget med sange, sanghæfter, erindringer og oplysninger fra perioden.
- Der er benyttet sanghæfter, sangblade, programmer og oplysninger fra følgende arkiver i Sønderjylland:
- Agerskov lokalhistoriske Arkiv.
Arkivet og Den slesvigske Samling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.
Lokalhistorisk Arkiv for Arrild Sogn.
Bov Lokalarkiv.
Broagerlands Lokalarkiv.
Christiansfeld Arkiv.
Døstrup/Mjolden Arkiv.
Gram Arkiv.
- Gråsten lokalhistoriske Arkiv.
Historie Haderslev – Byhistorisk Arkiv Haderslev.
Lokalhistorisk Arkiv Hoptrup.
Jels Arkiv.
Lokalhistorisk Arkiv for Kliplev Sogn.
Løgumkloster lokalhistoriske Arkiv.
Rødding lokalhistoriske arkiv.
Rømø Lokalarkiv.
Skodborg Arkiv.
Lokalhistorisk Arkiv for Sundeved.
Sønderborg lokalhistoriske Arkiv.
Historisk Arkiv Sønderborg Slot.
Tinglev Lokalarkiv.
Toftlund Lokalhistoriske Forening og Arkiv.
Tønder lokalhistoriske Arkiv.
Øster Lindet Lokalarkiv.
Rigsarkivet Aabenraa.
En oversigt over indholdet af de forskellige sangblade, sanghæfter mm. kan findes på webadressen videncenterforsang.dk

LITTERATURLISTE

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000, I-II*. København 2003.
- Inge Adriansen: "Brug af sange i nationsopbygningen". I Isaksen, Stine (red.): *Fællessang og fællesskab – en antologi*. Videncenter for Sang – Sangens Hus. 2018.
- Kirsten Sass Bak: "Fællessang og danskhed". I Koudal, Jens Henrik (udg.): *Musik og danskhed. Fem faglige bidrag til debatten om nationalitet*. København 2005.
- Clausen, Karl: *Dansk Folkesang gennem 150 år*. Genoptryk, København 1975.
- Clausen, Karl: *Den blå Sangbog i hundredåret for dens fremkomst*. 1967.
- Elsemarie Dam-Jensen: "'Det farligste agitationsmiddel, danskerne ejer' – Sangbogshistorie i Sønderjylland fra Den blaa Sangbog til i dag". I Stine Isaksen (red.): *Fællessang og fællesskab – en antologi*. Videncenter for Sang – Sangens Hus. 2018.
- Elsemarie Dam-Jensen: "Grundfortællingen om sange og sangtradition i Sønderjylland". Downloades fra <https://videncenterforsang.dk/tema/sangen-genforener-2020>.
- Elsemarie Dam-Jensen: "Kongernes konge – om sangen og Genforeningen". I *Genforeningen 100 år 1920-2020*. Udg. Museum Sønderjylland 2020.
- Isaksen, Stine og Peter Frost (red.): *Hjertesproget. 16 forsknings- og praksisbaserede studier af sangens egenskaber, vilkår og virkning*. Videncenter for Sang – Sangens Hus. 2016.
- Iversen, Anni: "Så kom afstemningsdagen", *Sønderjysk Månedsskrift* 1995, nr. 1/2 s. 10.
- Kristensen, Mariann og Lisette Juhl Hansen: "'Afstemningsdagen vil give et tydeligt bevis for, at vi er danske'. Tableauet som national udtryksform i afstemningstidens Sønderjylland". I Fransen, Peter, Jørgen Mikkelsen og Leif Hansen Nielsen (red.): *Over grænsen. Festskrift til Hans Schultz Hansen*. 2020.
- Larsen, Viggo: "En dansk soldats dagbog fra 1920", *Sønderjysk Månedsskrift* 1995, nr. 4 s. 84-85

- Lausten, Martin Schwarz: *Den kirkelige genforening i 1920 og grænselandspræsten Martin Schwarz*. 2020.
- Ludvigsen, Robert (udg.): *En Konges Ridt – Genforenings-Festlighederne 9. – 15. Juli 1920 i Skrift og Tale*. 1920.
- Malling, Anders: *Dansk Salmehistorie* bd. 8. København 1978.
- Smidt, Peder H.: *Hverdag og fest. Vest-slesvigske minder*. Historisk Samfund for Sønderjylland, 1964.
- Svendsen, Nicolai og Svend Thorsen (udg.): *Tiende Februar. Livsbilleder fra Sønderjylland i Genforeningsåret 1920*. København, 1939.
- Sørensen, H.E.: *Alle de skjalde. Litteraturen i Sønderjylland og Sønderjylland i litteraturen*. Historisk Samfund for Sønderjylland, 2015.

NOTER

- 1 Titlen referer til en sang fra *Sange til Festen i Tiset paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920*. "Der gaar som en Brusen" er 1. linje i sangen, som er skrevet af den daværende sognepræst i Gram, Johan Zerlang. Ordene svarer godt til den oplevelse, mange havde – både sønderjyderne selv, når de sang fællessang til festerne i 1919-1920, og den oplevelse som tilrejsende havde ved mødet med den stærke fællessang i Sønderjylland i forbindelse med afstemnings- og genforeningstiden. Sanghæftet findes på findes på Gram Arkiv.
  - 2 Projektet "Sangen genforener 1920-2020" indeholdt en række delprojekter: Undervisnings- og formidlingsmateriale til folkeskole og ungdomsuddannelser, CD-indspilninger, produktion af podcasts, Levende Musik i Skolensskolekoncerter, koncertforedrag og sangerfest på Skamlingsbanken. I projektet deltog blandt andet repræsentanter fra følgende organisationer og grupper: Levende Musik i Skolen, gymnasier, biblioteksverdenen, Sangens Hus – Videncenter for sang, gruppen Zenobia og Museum Sønderjylland.
  - 3 Grundfortællingen, der ligger på Sangens Hus' hjemmeside, <https://videncenterforsang.dk/tema/sangen-genforener-2020>. Her artiklen: Elsemarie Dam-Jensen: Grundfortællingen om sange og sangtradition i Sønderjylland, blev afsæt for andre delprojekter, fx Podcasts, undervisningsmateriale til bl.a. skolekoncerter, cd-produktioner – blandt andet Den danske Salmeduos
- cd "Du skønne land" – foredrag, foredragskoncerter med gruppen Zenobia og anden formidling.
- 4 Adriansen 2003, bd. II, s. 59 ff.
  - 5 Om *Den blaa Sangbogs* historie, se artiklen af Dam-Jensen 2018.
  - 6 Se for eksempel Iversen 1995, s. 8.
  - 7 Til et ungdomsstævne på Dybbøl Banke 25.5.1919 var der udgivet et sanghæfte med 25 sange, og ved et folkemøde i Lille Tønde 15.6.1919 var der et tilsvarende hæfte, også med 25 sange. Begge hæfter findes på Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
  - 8 Op.cit. s. 9.
  - 9 Oplysninger fra Christian Frederiksen, Brunsnæs. Notaterne stammer fra hans far, der var født i Ballum og var med ved afstemningen dér i 1920.
  - 10 Historisk Arkiv, Sønderborg Slot. 1918-20 Samlekasse 0.8. Sanghæftet har tilhørt en mand fra Tønder. Sanghæftet findes også i Agerskov Lokalhistoriske Arkiv.
  - 11 Carsten Petersen (1871-1943) var præst i Maugstrup 1911-32.
  - 12 Hansigne Lorenzen (1870-1952) var født og boede hele sit liv i Ballum. Hun var forfatter, men blev først og fremmest kendt som den, der fornyede kendskabet til og genoptog den vest-slesvigske kniplingstradition. I den tyske tid skrev hun, blandt andet af hensyn til sin mands stilling som førstelærer i Ballum, under pseudonym.
  - 13 Privateje.

- 14 Indholdsfortegnelsen til *Sønderjydske Sange*. De unges Forlag, kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 15 Hellemann Nielsen Boghandel, Grenaa. Trykkested: Clemensstrykkeriet, C. Reimann, Aarhus. Sanghæftet findes blandt andet i Rigsarkivet, Aabenraa. Her ligger der ved sanghæftet en maskinskrevet seddel med følgende tekst: "I Haab om at De synes om vedlagte lille Festhæfte, der kan betales efter Gjenforeningen, (25 øre pr. Stk), – og De vil virke for dets Udbredelse, bedes De i bekræftende Fald telegrafisk rekvirere det ønskede Antal hos [Telegramadresse] Hellemann, Grenaa. Eventuelt Overskud anvendes til Hjælp til en Landsmandindes Rejse fra Udlandet hjem til Afstemningen. Grenaa, den 2. Februar 1920. Thyra Petersen".
- 16 Begge fra Historisk Arkiv Sønderborg Slot O. 1919-20 Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.1.2. Findes også i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek.
- 17 *Sange til Afstemningsdagen. Samlede og udgivne af sønderjydske Kvinder*. Modersmaalets Trykkeri, Haderslev. Findes på Gram Arkiv og Tønder lokalhistoriske Arkiv. Indholdsfortegnelsen findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 18 *Afstemningssanghæfte med 29 danske Sange*. "Modersmaalet's" Trykkeri, Haderslev. Findes i Christiansfeld Arkiv, Skodborg Arkiv, Toftlund lokalhistoriske Arkiv, Øster Lindet Lokalarkiv, Rigsarkivet Aabenraa og Historisk Arkiv Sønderborg Slot. Indholdsfortegnelsen findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 19 *Til Festlighederne i Anledning af Genforeningen 1920*. Historisk Arkiv Sønderborg Slot (O. 1919-20) Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater (O.21.1.2.) og Sønderborg lokalhistoriske Arkiv. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 20 Utrykte erindringer af Jens Marius Møller. Museum Sønderjylland Sønderborg Slot. Om tableauer: se Kristensen og Hansen, 2020.
- 21 Sanghæftet *Ved Festen i Øster Lindet 9. Juli 1920 for Nordslesvigs Genforening med Danmark 30. Oktober 1864 – 15. Juni 1920*. Rødding Bogtrykkeri, Peter H. Schmidt, findes på Øster Lindet Lokalarkiv. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 22 Sanghæftet, *Sange til Festen i Tiset paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920*, findes på Gram Arkiv. På forsiden vajer to dannebrogflag, og hæftet er trykt på "Modersmaalet's" Trykkeri, Haderslev. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 23 *Sange som blev sungne paa Afstemningsdagen den 10. Februar 1920 paa Rømø*. "Modersmaalet's" Trykkeri, Haderslev findes i Rømø Lokalarkiv.
- 24 Erindringer i Rømø Lokalarkiv.
- 25 Lokalhistorisk Arkiv Løgumkloster.
- 26 Begge sange findes i Toftlund lokalhistoriske Arkiv. Erindringerne er trykt i Schmidt, 1964.
- 27 Hæftet ligger på Lokalhistorisk Arkiv Kliplev.
- 28 Findes i Historisk Arkiv Sønderborg Slot. O. 1919-20 Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.1-9, O.21.1.2.
- 29 Findes i Byhistorisk Arkiv Haderslev.
- 30 Findes i Historisk Arkiv Sønderborg Slot. O. 1919-20 Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.1-9, O.21.1.2.
- 31 Lausten 2020, s. 83ff.
- 32 Findes i Rødding Lokalhistoriske Arkiv.
- 33 Ludvigsen 1920, s. 49.
- 34 Historisk Arkiv, Sønderborg Slot, O. 1919-20. Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.1.1.
- 35 Historisk Arkiv, Sønderborg Slot, O. 1919-20. Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.8.
- 36 Hæftet er trykt hos W.L. Schütze/Hadersleben og indeholder 11 sange. Det findes på Byhistorisk Arkiv Haderslev. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 37 Sangbladet indeholder fem sange. Det er trykt på Druckerei der "Sonderburger Zeitung", G.m.b.H., Sønderburg. Sangbladet findes i Sønderborg lokalhistoriske Arkiv. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 38 Findes i Rigsarkivet Aabenraa, Sangblade, Museumssamlingen 1918-20

- Kasse 1. Programmet kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 39 Sanghæftet er trykt hos J.B. Meyer, Flensburg. Det indeholder 11 sange. Findes i Historisk Arkiv, Sønderborg Slot, O. 1919-20. Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.9. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 40 Dette sanghæfte er trykt på Glücksburger Buch- und Kunstdruckerei. Heri er der i alt seks sange. Historisk Arkiv, Sønderborg Slot, O. 1919-20. Folkeafstemninger og Genforening. Sange, musik og teater O.21.9. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 41 Også fra tiden efter afstemningerne er der bevaret tyske sanghæfter. På Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg findes to hæfter, begge udgivet i Flensburg: 1. "Im Lande Plebiszit. Die Nordmark vor und nach der Abstimmung von Prudentior." Flensburg 1920. Verlag von G. Soltau. "Den deutschen Brüdern im Norden". Sanghæftet indeholder 29 sange og tekster, opdelt i "Vor der Abstimmung" (8 tekster) og "Nach der Abstimmung" (21 tekster). 2. "Nordmarklieder und Vortragsdichtungen für Abstimmungsfeiern und andere schleswig-holsteinische Heimatabende. Im Auftrage des Schleswig-Holsteinischer-Bundes ausgewählt von Dr. Klaus Witt". Verlag des Schleswig-Holsteinischer-Bundes, Flensburg, Lutherhaus. Druck von Hermann Geisel, Flensburg. Det fremgår af forordet, at der er tale om 2. hæfte i samlingen "Schleswig-Holsteinische Heimatabende, tænkt til kommende afstemningsfester og hjemstavnsaftener, med et meget samtidigt indhold, hvorimod historiske sange fra de slesvigske krige vil komme i et senere hæfte. Indholdsfortegnelsen kan findes på webadressen videncenterforsang.dk
- 42 Svendsen og Thorsen 1939, s. 48.
- 43 Ibid., s. 93.
- 44 Ibid., s. 143-44.
- 45 Iversen 1995, s. 10.
- 46 J.M. Møller var i perioden 1910-1948 førstelærer ved Grønning skole i Salting nord for Skive. Oplysningerne stammer fra hans barnebarn Vibeke Hornshøj-Svensson og er afleveret på Museum Sønderjylland Sønderborg Slot 2019/20.
- 47 Festen var arrangeret af Frederiksklubben. Blandt de indbudte var franske officerer og kommandanten over de engelske tropper. Festen omtales i både *Hejmdal* og *Nationaltidende* 9.2.1920.
- 48 Kresten Refslund Thomsen, der blev indsat af Den Internationale Kommission i foråret 1920. Senere på året blev han amtmand over Aabenraa Amt.
- 49 Oplysningerne om L.C. Tonnesen stammer fra www.Haderslevwiki.dk.
- 50 Larsen 1995, s. 84-85.
- 51 Oplysning fra Gråsten lokalhistoriske Arkiv. Gendarmen er omtalt i bogen *Det bedste, vi stemte os hjem til, var skolen og flaget: Genforeningen 1920 og årene efter i Gråstenområdet*. Historisk Forening for Gråsten By og Egn 2020.
- 52 Ludvigsen 1920, s. 30.

Zusammenfassung

Als Grundlage für diesen Beitrag dienen Liederhefte und Festprogramme aus nordschleswigschen Archiven, hierunter auch Liederhefte der deutschen Bevölkerungsgruppe.

Es sollte dokumentiert werden, welche Lieder während der Zeit der Abstimmungen und der Wiedervereinigung von 1920 gesungen wurden, wer diese verfasst hatte und bei welchen Gelegenheiten diese gesungen wurden?

In der Dänisch gesinnten Bevölkerung drückte man in diesen Liedern Freude und Dankbarkeit über die Abstimmung und die neue Grenzziehung aus.

Auf Gäste von auswärts hat dieser Gesang sehr großen Eindruck gemacht, was sicherlich auch dazu beigetragen hat, dass man „den nordschleswigschen Gesang“ in Dänemark seitdem als ein ganz besonderes Phänomen betrachtet hat.

Nordslesvig klædt i rødt og hvidt i 1920

De danske nordslesvigeres brug af
Dannebrog ved afstemningen den 10. februar
og Genforeningsfesten den 11. juli 1920

AF KATRINE CRONE

Dannebrogflaget spillede en central rolle for de danske nordslesvigere både ved afstemningen den 10. februar og Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920. Siden 1864 havde det danske flag været forbudt, og den 10. februar 1920 kunne det for første gang i 56 år hejses officielt på danske flagstænger. Fem måneder senere udgjorde flaget en vigtig del af festprogrammet ved den store nationale fejring på Dybbøl den 11. juli. Artiklen undersøger de forskellige udtryk, som Dannebrog fik ved disse to begivenheder.

Indledning

I 2020 var det 100 år siden, at den nuværende grænse mellem Danmark og Tyskland blev trukket på baggrund af to folkeafstemninger i Slesvig. Den 10. februar 1920 blev der afholdt en bloc afstemning i Nordslesvig (det nuværende Sønderjylland), som udgjorde 1. zone. Afstemningszonen strakte sig fra den gamle Kongeågrænse i nord til Clausen-linjen¹ i syd, og afstemningsresultatet bekræftede et stort dansk flertal i området med 74,9% danske stemmer. Den 14. marts 1920 blev der afholdt kommunevis afstemning i det mellemslesvigske område, som udgjorde 2. zone. Det mellemslesvigske område strakte sig fra Clausen-linjen i nord til omkring 20 kilometer mod syd, og her afslørede afstemningsresultatet, at det mellemslesvigske område, inklusiv Flensborg, skulle forblive tysk med 80,2% tyske stemmer. I de følgende måneder påbegyndtes Nordslesvigs gradvise indlemmelse i Danmark, og den 10. juli red Christian X over den gamle Kongeågrænse og ind i den nye danske landsdel. Dagen efter, den 11. juli, blev overdragelsen, eller *Genforeningen* som begivenheden betegnes i folkemunde, fejret ved en stor folkefest i Dybbøl Skanser.² Begivenhederne i 1920 betød, at Danmark blev geografisk forstørret og tog form som den nationalstat, vi kender i dag – ganske vist med to små mindretal på hver side af den nye grænse.